

הלוגוס של החינוך

משנתו הלוגותרפית של ויקטור א' פראנקל כמענה לליקויי מערכת החינוך

חוליאן קרסנבלט

"בני האדם ניחנו בתודעה עצמית חופשית ותבונית, שבאמצעותה הם יכולים להבחין בין ממד המצוי למימד הראוי ולתת לעצמם דין וחשבון אינטלקטואלי ומוסרי על טיב אישיותם ואיכות חייהם." (פרופ' נמרוד אלוני, כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית) זוהי לטענתו של פרופ' אלוני העמדה העקרונית המאפשרת את ההתדיינות הפילוסופית והופכת אותה לחיונית.

פרופ' ויקטור אמיל פראנקל, נוירולוג ופסיכיאטר יהודי וינאי, אבי האסכולה השלישית בפסיכותרפיה- הלוגותרפיה, מציג גישה תרפויטית חדשה שמהותה היא עיסוקו המתמיד של האדם, כאחראי לגורלו, בחיפוש אחר משמעות. גישתו הפילוסופית- טיפולית, מציגה את אחריותו של האדם לחיות את חייו מתוך תחושה של ייחודיות וחד-פעמיות; הללו קובעים כי לכל אדם מטרה וייעוד בחייו ולפיכך עליו להתעלות מעל עצמו אל משמעות מסוימת תוך הגשמתם של ערכים יצירתיים, חוויתיים וערכי הסתגלות. רבים מעקרונותיו של פראנקל באים לידי ביטוי בתפיסה הפילוסופית של החינוך ההומניסטי ובפרט בגישה האקזיסטנציאליסטית הגורסת שהחיוניות האנושית אינה מתגלמת במימוש טבע פנימי נתון וגם לא באימוץ נורמות תרבותיות שנחשבות לתקינות או ראויות, אלא דווקא **במימוש החירות והאחריות ליצור כבמעשה אמנות- בצורה סובייקטיבית ונעדרת עיגון חיצוני- את הזהות האישית וההגדרה העצמית**. (אלוני, 2005)

במאמר הבא אציג את עיקרי משנתו וגישתו של פראנקל ולאחר מכן אראה כיצד היא משמשת אסמכתא לדרישתי ושל רבים אחרים לכוון חינוך המוביל לחיים אחראיים, משימתיים ומכווני מטרה מתוך התמסרות למטרה הגדולה מן האדם וכן מתוך ערך האהבה, המשמש עפ"י פראנקל דרך נוספת ל"התעלות מעל עצמך". דרישה זו כוללת בתוכה שינוי במתודה של מערכת החינוך בימינו המתרכזת בחינוך טכני- הישגי, הנמדד רובו ככולו בכלים אנליטיים המצמצמים את התהליך החינוכי המורכב לאותיות ומספרים (קן רובינסון, 2015) ובתוך כך, כפי שמצטטת יו"ר העמותה ללוגותרפיה בישראל, ד"ר פנינת רוסו- נצר, מזניחה היבטים קיומיים ומהותיים יותר של תהליך הלמידה כגון מודעות עצמית, התבוננות פנימית ותובנה. (Hart 2003)

◀ פרופ' פראנקל ומשנתו

ויקטור אמיל פראנקל¹

פראנקל נולד ב-26 למרץ 1905 ברובע השני של העיר וינה, בירת אוסטריה, לבית יהודי כבן לשני הורים יהודים. את אמו מתאר כאישה טובת לב ואדוקה מאוד ואילו אביו בעל פילוסופיה

¹ "זכרונות: מה שלא נכלל בספריי", ספרו האוטוביוגרפי של פראנקל, בתרגומו של פרופ' דוד גוטמן

ספרטנית, רגש מפותח של אחריות וחוש צדק מובהק. פראנקל מעיד על עצמו כשילוב תכונות הוריו; רגיש מאוד ועם זאת בעל שאיפה לשלמות. אביו של פראנקל עבד בשירות הציבורי והגיע עד לתפקיד מנהל המשרד הממשלתי לרווחה חברתית.

כמו כן, מעיד פראנקל על עצמו כי הוא אדם החותר לשלמות; יחסו לכל משימה קטנה היה כאילו הייתה הגדולה ביותר, שימושו בזמן היה שקול מאוד ("יש האומרים שזמן הוא כסף. הזמן עבורי משמעותי הרבה יותר." שם, עמ' 118). כשהיה בן 19, זיגמונד פרויד² שלח את מאמרו לעיתון הבינלאומי לפסיכואנליזה. בשנת 1925 פרסם אלפרד אדלר³ את מאמרו המדעי השני בעיתון הבינלאומי לפסיכולוגיה אינדיווידואלית. על הפולמוס בין השלושה והתפתחותה של הלוגותרפיה כתוצאה מכך אפרט בהמשך.

בשנת 1938 צעד הצבא של היטלר לתוך אוסטריה. על אף שקיבל הגרת יציאה לארה"ב עימה יכול היה להינצל מזוועות הנאצים, פראנקל בחר להישאר לצד משפחתו בווינה. תשעה חודשים לאחר נישואיו לאשתו הראשונה טילי, נכנס למחנה הריכוז טרזין.

אסיר מספר 119104, ויקטור פרנאקל, שהה במשך שלוש שנים בארבע מחנות. את מפעל חייו יכולים אנו לזקוף לזכות הסלקציה הראשונה שעבר במחנה ההשמדה אושוויץ, בה אזר אומץ רב והחליט לעבור לצד הנידונים לעבודה במחנה, זאת על אף בחירתו של ד"ר יוסף מנגלה⁴ להצביע שמאלה ולשלוח אותו לתאי הגזים.

בזמן שהותו במחנה איבד פראנקל את כתב היד של ספרו הראשון "הרופא והנפש". הספר היווה מחד מוקד טרדה (שכן פראנקל חשש ללא הרף שמא לא יזכה לפרסמו) ומאידך משהו שפראנקל יכול היה לתלות בו תקווה, שימש משמעות לסבלו ומניע ל"התעלות מעל עצמו". פראנקל היה פרופסור באוניברסיטת וינה וכן במספר אוניברסיטאות בארה"ב. שימש כראש המחלקה הנוירולוגית בפולי-קליניקה במשך 25 שנים. לאחר גירושו מהחברה לפסיכולוגיה אינדיווידואלית, הקים 7 מרכזי ייעוץ לנוער אשר היוו מענה לצעירים שהתמודדו עם בעיות חוסר משמעות בחייהם ובהם נוסחו כללי היסוד של הלוגותרפיה.

כתב 32 ספרים (14 מתוכם פורסמו ב-14 השנים הראשונות לאחר שחרורו מהמחנות), ספרו "האדם מחפש משמעות" נמכר בכ-9 מיליון עותקים ברחבי העולם. הספיק להרצות בכ-200 אוניברסיטאות ברחבי העולם וקיבל 28 תארי דוקטור לשם כבוד.

לפראנקל הייתה אהבה מיוחדת לפילוסופיה וכאחת מחוויותיו הייחודיות הוא מתאר את מפגשיו עם מרטין היידגר⁵.

פראנקל המשיך בתחביב טיפוס ההרים שלו עד גיל 80 ונפטר לבסוף ב-2 לספטמבר 1997 כתוצאה ממחלה, כשהוא משאיר אחריו חותם גדול על האנושות כולה.

← הלוגותרפיה: האסכולה ה-III בפסיכותרפיה

תורתו הלוגותרפית של פראנקל מהווה את האסכולה השלישית בפסיכותרפיה לאחר זו של פרויד ואדלר. הלוגותרפיה הינה גישה תרפויטית (טיפולית) המבוססת על ה"לוגוס", שהוא ביוונית 'העיקרון השולט בקוסמוס'. פראנקל מסביר בספריו כי הלוגוס (שלטענתו נעלם מן הפסיכולוגיה)

² אבי הפסיכואנליזה, האסכולה הראשונה בפסיכותרפיה. יתואר בהמשך

³ מייסד הפסיכולוגיה האינדיווידואלית, האסכולה השנייה בפסיכותרפיה. יתואר בהמשך

⁴ "מלאך המוות מאושוויץ", הרופא הנאצי שהכריע מי מאסירי המחנה נידון למוות בתאים ומי לעבודה במחנה

⁵ פילוסוף גרמני בן המאה ה-20, אבי האקזיסטנציאליזם המודרני, חבר המפלגה הנאצית

הינו רוח, משמעות ותבונה. על כן ניתן לסכם כי משנתו של פראנקל מתבססת על האמונה שהמשמעות היא העיקרון השולט בקוסמוס. (פאברי, 1980)

מפסיכונאליזה ל-לוגורתפיה

פראנקל, שכאמור עבר בשתי האסכולות המרכזיות בפסיכותרפיה, חש כי השתיים הללו לוקות בראייה מדעית צרה כיוון שהן מסתכלות על פן אחד בלבד של הקיום האנושי. לדידו הפסיכונאליזה של פרויד מסתכלת על האדם בצורה מכניסטית-דטרמיניסטית בעצם קביעתה כי האדם הוא סך יצריו ודחפיו, מונע על-ידם ועל ידי השאיפה להגיע לאיזון (הומאוסטזיס) מתוך התגברות ה"אני" ו"האני העליון" על ה"סתם" (כלומר, להגיע לאיזון בין הדחפים והיצרים לבין דרישות החברה ע"י כוחות האדם הנמצאים במודע). מתוקף היותה הגישה הראשונה המבדילה בין ביולוגיה (תורת החי) לפסיכולוגיה (תורת הנפש), כלומר בין התנהגות האדם לזו של הבהמה, גישתו של פרויד מבוססת על גישה מדעית-פיזיולוגית ועל כן נוטה לצמצם את אנושיותו של האדם.

הפסיכונאליזה משקיפה על האדם מהפן הסיבתי (יצרים ודחפים) - **האדם מוכרח**. (פראנקל, 1946) גישתו של אדלר, בשונה מזו של פרויד, מסתכלת על האדם בצורה הוליסטית והומנית ומתוך כך מעמידה את ייחודיותו ויכולת הבחירה שלו במרכז. עפ"י גישה זו האדם נולד עם תחושת נחיתות ועל כן מונע ע"י הרצון להשתייכות ולזיקה חברתית, בכדי לכפר על כך. אדלר טבע את הבסיס לזרם ההומניסטי בפסיכותרפיה (אליו נהוג לשייך את פראנקל) וקבע כי האדם הוא יצור סובייקטיבי הנוקט בצעדים מסוימים- מתוך כוונה לממש מטרה מסוימת. כלומר, האדם אינו מונע מסיבות לא מודעות, דחפים ויצרים, אלא מתוך מטרה ואחריות ליצירת גורלו.⁶ הפסיכולוגיה האינדוידואלית משקיפה על האדם מהסופיות הנפשית- **האדם רוצה**. (שם, עמ' 29) פראנקל לא הסכים עם גישתו של אדלר בצורה מלאה, כיוון שטען שחבריה של החברה לפסיכולוגיה אינדוידואלית לוקים בפסיכולוגיזם. הפסיכולוגיזם הינה תופעת ביטול מימדו האנושי- רוחני של האדם ושפיטתו על פי מרכיביו הגופניים והנפשיים בלבד. על כן, הוא קורא להסתכלות **רב-מימדית** על האדם, הקובעת כי האדם מורכב ממימד גופני, רוחני ונפשי, כשלכל אחד מאלה דרושה התייחסות שונה. מימדו הרוחני של האדם (המימד הנואוגני) הינו המימד הגבוה ביותר והוא מעמיד במרכז את השאיפה למשמעות המניעה את האדם בבחירותיו בחיים.

הלוגותרפיה משקיפה על האדם מן הפן האנושי-רוחני- **האדם צריך**. (שם, עמ' 30)

יש להדגיש כי פראנקל, רופא ומנתח נורילוג במקצועו אשר השתמש בשיטות מדעיות-

ביולוגיות לטיפול במצבי חולי נפשי קשים (מצבים פאתוגניים) ואף פיתח את סם ההרגעה הראשון באירופה (פראנקל, 1969) אינו מבטל אמיתות מדעיות המוצגות בגישות הקודמות לו, אלא סולד מן הרדוקציה, כלומר צמצום מורכבותו של האדם לכדי מרכיבים פשוטים ובסיסיים; פראנקל מבקש להאניש את התורות הקיימות ולהבהיר כי האדם הוא יצור המשתחרר ממה שמגדיר אותו ועל אף היותו כפוף ל"קביעות גורליות" מסוימות - תמיד חופשי במידה מסוימת.

התורה הלוגותרפית מורכבת מ-3 שילושים:

- חופש רצון – שאיפה למשמעות – משמעות החיים
- ערכים יצירתיים – ערכים חוויתיים – ערכי התייחסות (התסגלות)
- כאב – אשם – מוות (השילוש הטרגי)

⁶ מתוך שיעור בע"פ, קרן גפני-בוכניק, ע"ס קהילתית

● **השאיפה למשמעות** מונחת בבסיס התורה והיא הכוח המניע הראשוני של האדם. האדם נוטה מטבעו לחפש אחר משמעות ולהבין את כוונת הדברים מתוך ייחודיותו, סגולותיו ומשמעותו האישית (פאברי, 1980). המשמעות משמשת מצפן המכוון אותנו בהכרעות השונות במהלך חיינו. **חופש הרצון** קובע את אנושיותו של האדם. מותר האדם מן הבהמה נעוץ ביכולתו לבחור ולהחליט ולא להיכנע לדחפיו ויצריו. זאת עושה האדם בזכות תפישתו המוסרית, הבנתו את העולם ואת משמעות מעשיו (השלכות מעשיו). "אין אנו יכולים לשער בנפשנו שום דבר שיקבע את קיומו של האדם עד כדי כך שלא תישאר בידו מידה כלשהי של חירות." (פראנקל, הרופא והנפש, 1946)

משמעות החיים קשורה לסוגיית הרלטיביזם הגורס כי לנקודות המבט אין תוקף או אמת מוחלטת, אלא ערך יחסי בלבד, לעומת הסובייקטיביזם הגורס כי הרגש והמצפון קובעים את המוסרי והנכון ולכן המשמעות אינה נתונה מראש, אלא ניתנת על ידנו. (אך על כך לא אפרט) הלוגותרפיה מציעה שלושה סוגי ערכים למימוש משמעות:

● **ערכים יצירתיים** קשורים לדברים שהאדם יוצר בעולם, "טביעת האצבע הייחודית" (רוסו-נצר, 2013) של כל אדם בעולם באמצעות מעשיו. ערכים אלה מתגשמים במשלח היד (המקצוע) בו בוחר האדם, מעורבתו בחברה וכו'.

ערכים חוויתיים קשורים בחוויות והתנסויות כגון יצירת אמנות, התמסרות ליופי הטבע וכן התאהבות. פראנקל מעיד על חוויותיו כמטפס הרים ככאלו שיצרו משמעות שאינה רגעית; בספרו "הרופא והנפש" הוא כותב "כי גם על גובהו של רכס הרים אחד לא לומדים לפי עומקו של העמק, אלא לפי פסגת ההר הגבוה ביותר. כך גם על משמעות החיים יעידו הפסגות, ורגע אחד עשוי להעניק משמעות לכל החיים שלפניו." (עמ' 78)

ערכי הסתגלות הם העמדה שבוחר לנקוט האדם כלפי מצוקותיו, שעה שהוא חייב להתמודד עם גורל שלא ניתן לשנותו. הם מבטאים את האופן בו נושא האדם את סבלו, מסתגל לבלתי נמנע ואף מעבר לכך- מצליח לייצר מן המצב הקשה הישג אנושי.

כל עוד האדם מודע לעצמו, הוא נושא באחריות להגשמת הערכים. ערכי ההסתגלות הם המוצא האחרון, הם מיועדים לעת בה האדם אינו מסוגל ליצור ולחוות והם סוג הערכים הנעלה ביותר.

● **השילוש הטרגי** הוא שיעור חשוב שמלמדת אותנו הלוגותרפיה: אין היבטים שליליים וטראגיים שאין ביכולתו של האדם למצוא בהם הישגים חיוביים בזכות העמדה שבה יבחר לנקוט כלפיהם. **המוות** אינו גורע ממשמעות החיים- ההיפך הוא הנכון. המוות מגדיר את החיים כיצירה בידי אמן העומד בפני זמן מוגבל לסיימה על הצד הטוב ביותר. סופיות החיים מעניקה להם את משמעותם. **האֵש** הוא העמדה שנוקט האדם כלפי עצמו ולפיה מחליט לשנות את עצמו. זאת על סמך קביעתו של פראנקל כי "האדם בהחלט מסוגל לשנות את עצמו ולא, לא היה הוא אדם." (השאיפה למשמעות, עמ' 90) **הכאב** הוא מצב מולו יכול האדם לנקוט עמדה וכך להפיק משמעות ממנו.

פראנקל מגדיר את חיי האדם כ**משימתיים** ואת הקיום האנושי כ**ייחודי וחד פעמי** (פראנקל, 1946). בכדי להבין את הגותו של פראנקל יש להבין את משמעות הדברים:

אופיים של חיי האדם הוא משימתי, לכל אדם ייעוד ותפקיד בחייו וככל שיבין זאת יהיו חיי משמעותיים יותר. האדם אחראי לגורלו ולכן עליו להיענות לדרישות ושאלות החיים, מתוך האזנה למצפוננו⁷ (האינסטינקט, הכלי באמצעותו מכריעים אנו בצומת המוסרית. היחיד המאפשר לנו לגלות את

⁷ היענות למצפון מהווה את רצוננו לפעול למען מישהו או משהו ולא מתוך רצון לפעול עפ"י כללי מוסר ודרישות החברה גרידא. המצפון דורש מהאדם לשקול את מעשיו עפ"י הערכים שקנה לו והיכרותו עם ה"אני" שלו.

משמעותו של רגע מסוים ולממש אותה. פאברי, 1980). על סמך הגדרתו של פראנקל את "היות האדם" כ"היות אחראי", אנו מבינים כי מושג **האחריות**⁸ מהווה נדבך חשוב בהגותו. החשיבות של המושג נעוצה בין היתר באובדן המסורת והחופש הרב שנולד כתוצאה ממנו, אותו מתאר פראנקל בחברה בה חי לפני כ-40 שנים. במאה ה-21, שנת 2017, חופש כזה קיים אף יותר ובכך אגע בחלקו השני של המאמר.

הקיום האנושי הוא ייחודי וחד פעמי, האדם אינו בר החלפה. ההיבדלות מעניקה לאדם את משמעותו האישית, המכוונת תמיד אל החברה ומתייחסת אליה. פראנקל קובע כי "היחיד זקוק לחברה כדי להעניק משמעות לקיומו והיא זקוקה לקיומו האינדיווידואלי כדי לזכות במשמעות." **ייחודיותו** של האדם אינה נובעת ממרכיב ביולוגי כזה או אחר, אלא מערכו של האדם וקיומו (אונטולוגיה) כצורת קיום ייחודית. הייחודיות מאפיינת את החיים בכללותם, כיוון שהחיים הם שורה של מצבים ייחודיים. כלומר, האדם הוא ייחודי גם מבחינת המהות וגם מבחינת הקיום. (פראנקל, 1969)

את המושג **חד פעמיות** הצגתי לעיל, בתיאור קודקוד המוות במשולש הטרגי (עמ' 4). פראנקל מדגיש את מהותו של הקיום הייחודי והחד פעמי באמצעות פרשנות לאמרתו של הלל הזקן: "אם אין אני לי מי לי?" היא שאלה המכוונת ליחודיות של האדם עצמו. "ואם לא עכשיו אז אימתי?" היא שאלה המכוונת ליחודו של הרגע החולף, המזמן לאדם את קיום המשמעות. "וכשאני לעצמי מה אני?" היא שאלה המבטאת את עקרון ההתעלות מעל עצמו, יציאתו מעבר לעצמו של האדם כדי להשפיע על 'משהו' או 'מישהו' אחר ממנו. (פראנקל, 1969)

עיקרון ההתעלות מעל עצמך יהיה העיקרון האחרון אותו אציג בטרם אקשר בין יסודות הלוגותרפיה לחוסרים במערכת החינוך (לתפיסת). בחירתי למקם עיקרון זה כנדבך המסכם של התורה המוצגת איננה שרירותית- עיקרון ההתעלות מעל עצמו של פראנקל כולל בתוכו את השאיפה למשמעות, הגשמת הערכים, משמעות הסבל, חופש הרצון, חייו המשימתיים וקיומו הייחודי והחד פעמי.

פירושה של ההוויה האנושית הוא היות האדם תמיד מופנה או מכוון אל 'משהו' או 'מישהו' שאינו הוא עצמו: משמעות שיש להגשים אותה (משימה שיש למלא) או אהבה ליצור אנושי אחר. האדם מגשים עצמו רק כשהוא מצליח להתנתק ולצאת מתוך עצמו, להתמסר לבן זוגו או להקדיש עצמו לשירות של עניין מסוים. ההתעלות מעל עצמו מאפשרת לאדם לגלות משמעות וכך לחיות חיים מכווני מטרה- חיים מאושרים⁹.

ההתעלות מעל עצמו מאפשרת לאדם להגשים את ייחודיותו דרך אהבה ייחודית (מפגש בין שתי יישויות אנושיות, ייחודיות וחד פעמיות) או דרך יצירה המבטאת את ייחודיותו, את מכלול ומדרג ערכיו.

הבה נתעלה מעל עצמנו ונבדוק: מדוע נעלם הלוגוס מן החינוך?

◀ לוגותרפיה וחינוך

נסו לקרוא את הדברים האחרונים כבסיס לגישה, או אם תרצו פילוסופיה **חינוכית**. גישתו של פראנקל מציעה כאמור במבוא, מענה לכשליים וקשיים רבים הקיימים כיום בתחום החינוך.

⁸ פאברי מציג את מושג האחריות על סמך הגייתו בשפה האנגלית כייכולת להגיב ולהיענות לדרישות החיים והמצפון.
(The ability to response)

⁹ האושר הינו תוצר של מציאת והגשמת משמעות.

עיקר המעש של מערכת החינוך הישראלית ועוד רבות בעולם כיום, הוא העברת המסורת בשיטה עיונית (חינוך מסורתי). ניקח כדוגמא את מסי' שעות הלימודים המושקע בתחומים השונים, במקרה של נער ישראלי בכיתה י"א בתיכון העיר חדרה :

הנבדק למד 47 שעות במשך שבוע, מתוכן 20 שעות הוקדשו למקצועות החובה לבגרות, 22 למקצועות הבחירה של הנשאל (ביולוגיה, כימיה ומחשבים), שתיים לחינוך גופני, שעה אחת למקצוע התעבורה, שעה אחת למקצוע השל"ח ושעה אחת בלבד לשיעור חינוך. אם לצורך העניין נניח כי שיעורי החינוך הגופני, השל"ח והחינוך הם משבצות לפיתוח אישיות ויכולות בקרב התלמידים (ולא רק משבצות העברת ידע גרידא), נסיק כי התלמיד הנ"ל עבר 4 שעות כאלה מתוך 47, דהיינו פחות מ-10%. כלומר, מעל ל-90% מזמנו של התלמיד בביה"ס מושקע בניסיון להכיל ולזכור מידע.

תורתו של פראנקל מבהירה לנו את הצורך בחינוך למשמעות. הנ"ל יוכל להתבצע אך ורק באמצעות השקעת משאבים וזמן למשבצות שכל עיסוקן יהיה חשיפת האפשרויות הרבות הגלומות בעולם למימוש הפוטנציאל הייחודי הגלום בתלמיד, פיתוח אחריות ומחויבות למען מטרה זו וכן, מתן אפשרות ביטוי לרבדים השונים של התלמיד (באמצעות שיטות לימוד שונות, למשל). אך העניין הוא, שלמרות הצורך המוצג כאן, הברור לאנשי ונשות חינוך רבים, החינוך ממשיך להגביל עצמו למסירת מסורות והעברת מידע (מתוך תפיסה שהתלמיד הוא משפך שיש למלאו) במקום לשכלל את יכולת האדם למצוא את אותן המשמעויות הייחודיות, שלא יושפעו מהתמוטטותם של ערכים אוניברסליים (פראנקל, 1969). חנה ארנדט¹⁰ קבעה כי על המחנך להתחייב לקחת אחריות על עולמו באמצעות הדרכתו של הילד החדש בעולם המבוגרים הישן. אולם לצערי כיום אנו חוזים בהפיכת מקצוע החינוך וההוראה למקצוע ההוראה בלבד, תוך התעלמות מתפקידו של המורה כ-**מ-ח-נ-ך** הדור הבא.

מטרה חינוכית הכרחית: הכוונה לנן-קונפורמיות מתוך מציאת משמעות אישית וייחודית.

בוגר ובוגרת מערכת החינוך צריכים להיות אנשים המודעים לייחודיותם ומתוך כך לא הולכים אחר ההמון, אלא מצליחים לחיות חיים משמעותיים הנובעים מהחלטותיהם הייחודיות- זאת גם לאחר נפילתם של הערכים האוניברסליים (המסורות, האמונות).

כאמור, פראנקל גורס כי על החינוך להכווין את צעיריו לקראת המשמעות ולא להישאר רק בתחום מסירת הידע והמסורות. קן רובינסון מתאר בהקדמתו לספר "בתי ספר יצירתיים" את פעולת מערכת החינוך כפעולתה לפני כ-150 שנים, אז הוקמה: "ברוב המדינות המפותחות לא היו מערכות חינוך ציבוריות עד אמצע המאה ה-19. המערכות הללו התפתחו במידה רבה כדי לענות על צורכי האדם של המהפכה התעשייתית והתבססו על עקרונות הייצור ההמוני... הבעיה היא שהמערכות הללו אינן מתאימות מלכתחילה למצב העניינים במאה העשרים ואחת, השונה תכלית

שינוי ממצב העניינים בשתי המאות שקדמו לה." (רובינסון, 2015)

כיום, לא זו בלבד שחלק גדול מן החומר הנלמד אינו רלוונטי לצורכי התעשייה במאה ה-21, שבדומה למה שאמר יובל נוח הררי; אינה מחפשת אנשים בעלי ידע רב ככל האפשר אלא אנשים יצירתיים ובעלי מיומנויות שידעו להשתמש בידע בצורה הנכונה, אלא שהוא מתעלם מן הצורך אותו מוכיח פראנקל כהרה גורל: **הצורך למצוא משמעות ומדרג ערכים ייחודי בעולם בו כל המסורות מתפרקות**; "אנו חיים היום בעידן של התמוטטות מסורות והיעלמותן. וכך, במקום

¹⁰ "המשבר בחינוך", 1958, תרגום לעברית מופיע במגזין "תכלת".

שיווצרו ערכים חדשים תוך כדי מציאת משמעויות ייחודיות, קורה ההיפך" (השאיפה למשמעות, עמ' 79) מקובל לחשוב כי התקופה בה אנו חיים היום, מאז אמצעה של המאה הקודמת היא התקופה הפוסט-מודרנית, אותה גישה השוללת את קיומה של האמת וקובעת שהכל הוא נרטיב (פרשנות של היבט מסוים על העולם), כלומר יחסי ובעיני המתבונן. למרות זאת, בשנת 2017 אנשים רבים נאלצים להסתדר תחת מעטה של נורמה חברתית כזו או אחרת בכדי להשתלב ולו בקצת בחברה. לאחר שתהליך זה מגיע לנקודת המשבר, האדם מנסה לגשת לחיפוש אחר משמעות ייחודית לקיום שלו, יצירת זהות אינדיבידואלית וביסוס של מהותו הייחודית ע"י מציאת מושאים בהם ישקיע את כל כוחו ואהבתו (יתעלה מעל עצמו) מתוך כוונה אמיתית ולא מתוך תכתיב חברתי כזה או אחר.

אך כיצד יוכל האדם לגשת לחיפוש שכזה ללא הכוונה מצד המעצבים/ מכוונים אותו ואת אישיותו במשך 15 השנים בהן שוהה במערכת החינוך הממלכתית?

לנער ונערה הלומדים במערכת החינוך הממלכתית- ציבורית לא ניתנת ההזדמנות להבין את מהותם הייחודית וליצור זהות אישית- ייחודית. מערכת החינוך זקוקה לשינוי. על החינוך להפוך לאישי. יש צורך בשינוי תרבות בתי הספר. (רובינסון, 2015).

לשם כך דרושים אנו להבין אחרת את מהות מערכת החינוך הציבורית, הגדרת בעלי התפקידים השונים, מקומו של התלמיד במשוואה ומתוך כך את היחס והשיטות בהן מונחה המורה הפשוט לחנך את תלמידו.

• המחנך אינו צינור להעברת ידע, זוהי הבנה לא נכונה של מהות תפקידו.

חילי טרופר, מציג בספרו "מקום בעולם" (2013) את כיווצו של המונח הבסיסי ביותר בתחום החינוך, הלוא הוא הפדגוגיה, למימדים של חומרי לימוד והוראה הפדגוגיה היא תורת החינוך, דהיינו המסה על-פיה צריך לפעול כל אדם ומערכת המתמיימים להגדיר את עצמם כמחנכים. פירושו של המונח ביוונית הוא "להוביל ילד" ועפ"י טרופר הוא מבטא קשר אנושי חד-פעמי, שמצמיח אנשים.

ברם, בימינו המורה שהפדגוגיה אמורה להיות נר לרגליו, נדרש להוביל את תלמידו אך ורק להצלחה במבחן.

המצב דרוש שינוי. על היחס בין המורה לתלמיד להיות יחס של אני-אתה, כלומר יחס בין שתי אישיות ייחודיות המכוונות האחת אל השנייה ומתוך כך יוצרות קשר אנושי, בעל פוטנציאל למימוש משמעות. בראיית המורה את התלמיד כ'אתה' (כמוצג במשנתו של הפילוסוף מרטין בובר) יחסו אל התלמיד לא יתבטא במימוש כישורי הוראה והעברת מידע גרידא, אלא במימושן של יכולות חינוך אמיתיות; פיתוח יכולות בקרב התלמיד, כך שיוכל לקנות לעצמו ערכים שיאפשרו לו לחיות את חייו בצורה משמעותית ומתוך זיקה אל החברה. אדם שהצליח לקנות לעצמו ערכים לאחר חיפוש עמוק, יוכל בהכרח להשפיע יותר על החברה בה חי.

המשימה מורכבת שכעל המורה הממוצע מונחת סילבוס מלא בחומר כהכנה למבחן בגרות כלשהו ובכך כופה עליו לעסוק בעיקר בהעברת תכנים, בדיקת מבחנים ועבודות וכן מתן תמיכה בפן הלימודי בעיקר לתלמידיו. במידה ומדובר במורה המשמש כמחנך כיתה, זוכה המורה להיות חלק מעיצוב הזהות של התלמיד- כלומר, להעביר 45 דקות בשבוע למען התהליך המורכב המתואר לעיל. במידה והצליח המחנך ליצור מרחב אנושי בטוח עם תלמידיו לכיתה החינוך באמצעות הבאת ייחודיותו אל העבודה החינוכית, יוכל המורה 'לחרוג מן הנהלים' וליצור תהליך

חינוכי. אך כיום, עיקר תפקידו של המורה המחנך הינו העברת החומר בתחומו וכן קיום תהליכים פרוצדורליים רבים בכל הנוגע לתלמידיו: וועדות השמה למינהן, שיחות משמעת, ימי הורים ועוד. לפיכך, עולה בי **השאלה**: האם המערכת יצרה מחנך או שמא מורה גרידא? מחנך או מחנך בפוטנציה המחוסר זמן ליצירת תהליך חינוכי-פדגוגי אמיתי?

• **על המערכת לחנך למשמעות.** לטענתו של פראנקל, המשמעויות היחודיות לא נפגעות בעטיו של אובדן מסורות; גם אם יעלמו כל הערכים האוניברסליים, יוסיפו החיים להיות בעלי משמעות. "בעידן שבו דומה כי עשרת הדיברות מאבדים את תקפותם הבלתי מעורערת, האדם צריך ללמוד, יותר מתמיד, להקשיב לעשרת אלפי הדיברות הנובעים מעשרת אלפי המצבים הייחודיים החוברים לכלל החיים." (השאיפה למשמעות, עמ' 79) לכן טוען פראנקל כי משימת החינוך כיום (וכיום, במאה ה-21, טענתו נוכחת אפילו יותר) היא לעזור לאנשים לשכלל את מצפונם האישי, כך שיוכלו לזהות את משמעות הרגע, האפשרויות הגלומות בו וכן להבין את כובד המשקל שבהחלטותיהם שעה שאבדה המסורת ואבדו הערכים.

כלומר, מערכת חינוך שאינה מובילה את פרטיה למציאת משמעותם וערכיהם הייחודיים ואינה משכללת את מצפונם האישי, מסכנת את עתידה של חברה שלמה שעלולה להתקיים ללא משמעות אוניברסאלית או ייחודית כלל.

ובמצב כזה, איזו סיבה תהיה לאותם הפרטים לחיות בעולם? מה ימנע מהם לשים קץ לחייהם? כיוון שהמשמעות אינה משהו שיכול האדם להמציא למען אדם אחר, המחנך אינו יכול לספק לתלמידו אלא להובילו ולהדריכו בדרך למציאתה (חינוך התנסותי, הקניית כלים). זאת יוכל לעשות למשל באמצעות הטלת האחריות למציאת תשובות ופתרונות לסוגיות העולות מן החומר הנלמד על התלמיד (אותו, מאמין אני כי יש להטמיע בדרך של מחקר ומציאה ולא מסירה וכתובה¹¹).

ובכן, ברור לנו כי אין זה המצב. פאברי טוען כי מורים מסוימים אינם מעמידים את תלמידיהם בפני אתגר אלא פשוט עוזרים להם להסתגל. הוא מצטט את אמרתו של פראנקל (פראנקל, 1969) הגורס כי החינוך הוא כ-**קלידוסקופ**¹², המראה לתלמיד את מה ששמו בדרכו אחרים. אולם, שומה עלינו לחנך את התלמיד לצפייה במציאות דרך **הטלסקופ** האישי שלו, דהיינו מתוך ההשקפה שיכול ליצור הוא על העולם במידה ויוצג ע"י המחנך כנוף המחכה שניצור בו אנו, את מקומנו האותנטי (ולא כנוף קבוע ומוגדר שעלינו ללמוד ולשנן אותו).

בטרם נלמד את ילדינו להתסגל אל העולם, עלינו **לאתגר אותם**, להבהיר להם את מחויבותם ליצור ולחדש בו בזכות היותם בריות חדשות, שהעולם לא הכיר עד כה. המצעדים מעמידים אותנו בפני אתגרים, הם לא מנסים להקל עלינו והם מעזים להציב בפנינו אידאליים. (פאברי, 1980) על החינוך למשמעות להוות תחליף לעיקרון ההישגיות, אותו העיקרון שהוצג לעיל לפיו מקובלות שיטות הערכה הגוזרות את ערכם של התלמידים באמצעות מספרים ואותיות, ועל כן מראות תמונה עגומה של התלמיד. הוראה הישגית מתעלמת (לעיתים לחלוטין) מצדדיו האנושיים-רוחניים של האדם ומייחודיותו.

את הנ"ל מבסס פראנקל בהציגו את תופעת **הייאוש הקיומי למרות ההצלחה וההגשמה למרות הכישלון** (פראנקל, 1969). זהו ביסוס נפלא המדגיש את חשיבות המשמעות על פני ההישגיות וההצלחה החומרית.

¹¹ ראו Howard Gardner of The Multiple Intelligence Theory, Youtube

¹² מכשיר שעשוע אופטי המציג למתבונן בו צורות גיאומטריות. הצופה בו רואה אותן צורות ותו לא.

◀ סיכומו של עניין

מורנו פראנקל ותלמידו פאברי מתארים לנו, כיצד דווקא בחברות השפע נחווית חוויה משמעותית של ריק קיומי. נראה כי לאדם הממוצע (העובד כ-8 שעות ביום) יש כיום פנאי לעסוק בהרהורים אודות מהות החיים, משמעותם ואופיים, לקרוא את כתביו של פראנקל, בובר ועוד טובים אחרים ולהפיק מהם תובנות ובכל זאת - שרוי הוא במצב בו אינו מבחין במשמעות החיים בכלל ובמשמעותו הייחודית של הרגע, כחלק ממארג החיים, בפרט. על כן, מהווה המאמר קול קורא לכל מחנכת/ת ואדם באשר הוא אדם.

בסיכום מילים אלה, כולי תקווה כי הצלחתי להבהיר את מהותו של **השיח אודות המשמעות כשיח השייך לכל אדם**. זהו שיח שחייב להיות נגיש לכל איש ואישה- הן במשלב הלשוני שלו והן בהבאתו לכדי הכרה לכל ילד וילדה בישראל, ללא כל קשר לתנאים הסוציו-אקונומיים שלהם ונקודות הפתיחה מהן התחילו את דרכם. התורה המוצגת בדפים אלה במשלב לשוני גבוה יכולה וחייבת להפוך לפרקטיקת חיים, לשיטה חינוכית- יישומית. החיפוש אחר משמעות הוא חלק בלתי נפרד מכל אחד ואחת מאיתנו; הוא מסוגל להוביל לחיים מאושרים, גדושי קשרים בריאים, תעסוקה הולמת וחוויות משמעותיות ואילו התעלמות ממנו עלולה להוביל לחיים מחוסרי כיוון, בפוטנציה להידרדרות למצבים סיכוניים שונים, יצירת קשרים שאינם בריאים ועוד - וכל אלה במטרה למלא את הריק. וברגע שאף האפשרות האחרונה אינה צולחת, הבחירה באקט אובדני אינה נראית כה רחוקה (כפי שהראה פראנקל במחקריו בסטודנטים צעירים).

לכן דורש אני היום, להחזיר את הלוגוס למרכז.

פראנקל מסכם את ספרו הראשון במילים הבאות: "הלוגותרפיה, בייחוד לעומת האנליזה האקזיסטנציאלית, היא יותר מניתוח סתם, היא חותרת בראש ובראשונה להיות תרפיה בהתאם לשמה. היא אינה עוסקת רק בקיום, אלא בעיקר במשמעות, כלומר בלוגוס". (הרופא והנפש, עמ' 259) לצערי מערכת החינוך לא עוסקת בקיום האנושי ובטח שלא במשמעות הטמונה בו, אליה חייבים אנו לשאת פנים בכדי לחיות חיים בריאים, בטוחים ומאושרים. השינויים נכנסים אט אט, מערכות החינוך הבלתי פורמליות שמות את דעתן על פיתוח האישיות הייחודית של החניך וכן דחיפתו אל עבר מימוש משמעות מתוך אחריות לחייו ולסביבתו. מערכת החינוך הפורמלית אומנם מכניסה רעיונות דומים באמצעות קבוצות למינהן וסדנאות אורח (כחלק קטן מהלוי"ז הבית הספרי) אך עדיין לא התקדמה אל עבר המקום אליו חייבת להגיע בעשורים הקרובים- **שינוי ייסודי של המתודה. יצירת סדר עדיפויות חדש. שינוי שיטות ההערכה. הקצאת משאבים וזמן שונה. הכשרת וקבלת מורים מפותחת יותר. ראיית התלמיד והתלמידה באור שונה**.

כל אלה לא יוכלו לצאת מן הדף אל הפועל עד ליום בו מערכת החינוך שלנו תהיה מוכנה ללידה מחודשת קשה, ארוכת שנים ויקרה ותפסיק להטיל את האחריות להשלמת החינוך (או ליצירת התהליך החינוכי המשמעותי באמת) על הגופים הבלתי פורמליים והמורים הפרטיים, שכידוע, אליהם מגיעה בעיקר האליטה החברתית שמסוגלת לממן זאת ואינה טרודה במשך רוב שעות היממה בהישרדות. במצב בו חינוך אנושי ואיכותי הוא חינוך שאליו לא כל יד ישראלית משגת,

מחויבים ומחויבות אנו **בשינוי מן היסוד**.

ביבליוגרפיה

- "האדם מחפש משמעות (מבוא ללוגותרפיה)", ויקטור א' פראנקל 1946. הוצאת דביר (הוצאה לאור בע"מ) 1970, תירגום לעברית: חיים איזק
- "הזעקה הבלתי נשמעת למשמעות (הפסיכותרפיה וההמוניזם)", ויקטור א' פראנקל 1978. הוצאת דביר (הוצאה לאור בע"מ) 1982, תירגום לעברית: חיים איזק
- "הרופא והנפש (יסודות הלוגותרפיה והאנליזה האקזיסטנציאלית)", ויקטור א' פראנקל 1946. הוצאת דביר, כנרת, זמורה-ביתן (מוציאים לאור בע"מ) 1982, תירגום לעברית ועריכה מדעית: פרופ' דוד גוטמן
- "השאיפה למשמעות", ויקטור א' פראנקל 1969. הוצאת דביר (הוצאה לאור בע"מ) 1985, תירגום לעברית: שאול ברוידא
- "זיכרונות: מה שלא נכלל בספריי", ויקטור א' פראנקל 1905-1997. הוצאת ספרים פרופ' דוד גוטמן 2015, תירגום לעברית: פרופ' (אמריטוס) דוד גוטמן
- "המשמעות של חייד (על ויקטור פראנקל, לוגותרפיה, וחיים)", ג'וזף ב. פאברי 1980. הוצאת ספריית פועלים בע"מ 1983, תירגום לעברית: מני ארז
- "בית ספר למשמעות", ד"ר פנינית רוסו-נצר, מגזין 'הד החינוך', אוגוסט 2013.
- "כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית-אנתולוגיה", פרופ' נמרוד אלוני, עמ' 83-74, מבוא: מאפייניה ותכניה של הפילוסופיה החינוכית. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2005.
- "המשבר בחינוך", חנה ארנדט 1958, מגזין 'תכלת', גיליון 30 חורף התשס"ח, 2008.
- "תיאוריית האינטלגנציות המרובות", הווארד גרדנר, תמלול הסרטון Howard Gardner of The Multiple Intelligence Theory, שפרסם האתר edutopia בYouTube.
- סמינר "מבוא לפילוסופיה של החינוך", מיזם 20, שיעור בע"פ.

◀ בתקווה כי הצליח מאמר זה להבהיר לקוראיו את יישומה של התורה הלוגותרפית בחיינו היום-יומיים בכלל ובכל מעשה חינוכי בפרט, אני מבקש מכם/ן לקחת על עצמכם/ן את המשימה שלקח עליו פראנקל- לעזור לאחרים ואחרות למצוא את המשמעות בחייהם.